

A szabadság: öröm

VISSZHANG - LXVII. évfolyam, 13. szám, 2023. március 31.

Isztray Simon „*A szabadság: gyötrelém*” (ÉS, 2023/11., márc. 17.) címmel mély, érzékeny, színvonalas és világos interpretációját adja Tamás Gáspár Miklós *Öt tanács a hazának* című „szellemi végrendeletének”.

Barátságunk, kapcsolatunk Tamás Gáspárral fél évszázadra tekintett vissza. Az utóbbi másfél évtizedben mindig elküldte fontosabb, csak a neten olvasható írásainak linkjét. A *Literán* közölt *A német kontrasztra* – amely ennek az utolsó nagy munkának némiképp előzménye – még részletesen reagáltam. Utoljára egy karácsonykor küldött rövid körkérdés-válaszára reflektáltam – ám az *Öt tanácsra* már nem. Azért nem, mert – mint többekkel együtt én is így gondoltam – elemzésében „*a túlsó pólus*” a döntő pont, és úgy éreztem, hogy ez már nem csupán a filozófus, hanem a halála előtt álló ember számára is horizont-szimbólum. Ezt pedig nem akartam semmilyen módon bolygatni.

Teoretikusan az emberi életnek és a történelmi-politikai bomlásnak egyaránt a *túlsó pólusa*: a szellem, a szabadság, a végtelen, a kezdet, az isteni; TGM tanulmányában, miként Isztray is írja, hegeli értelemben: a filozófia, a vallás.

Isztray remek érzékkel Simone Weilnek azt az elemzését választja kiindulópontul, miszerint a végtelen és a véges drámaian ellentmondásos kapcsolatának negligálása hazugsághoz vezet, és kifejti, hogy TGM itt „*ezt mondja el a hegeli filozófia*” (no meg a saját) „*nyelvén*”. A „*túlsó pólus*” már maga is a végtelennek és a végesnek – az igazságnak és a „*méltóbb emberi életnek*” a tévedésekkel és a megnyomorító viszonyokkal való – küzdelméből születik meg. TGM az *igazságkeresés* és a *szellem* alapján „*bontja ki*” a történelmileg-politikailag aktuális problémahalmazt. Ezek közül Isztray kiemeli a „*tekintélyválság*” problémáját: azt, hogy ma „*nincsen iránymutatásunk arról, hogy mire hallgassunk, és miért*”. TGM szerint társadalmilag „*a tekintély homogenizálódása*” iránti vágy perverz megnyilvánulásai a fasizmusok. Ezért is szükséges a *doxa* világtól elkülönülő „*szellemi önmegvilágítás*”. „*Az autentikus, valódi autoritás (...) görög-római és biblikus hagyományainak*” a modern korban és mai nyelven történő megjelenítésére kell törekednünk.

Szerintem is kardinális kétféle tekintély, autoritás megkülönböztetése. Az igazi, *végtelen* – a Kezdetet közvetítő – autoritása, amelyik csak *közösségben* mutatkozik meg, valamint a *véges és relatív* autoritása, mely a *társadalomban* lép fel. A biblikus felfogás megjelenése óta a *történelemben* a megváltáskor egygyé forr a kettő – de *politikai mikroszinten* csak kivételes történelmi pillanatokra. Ezért viszont a magyar és világtörténelmi aktuális posztfasizmusmal szemben a TGM által kiemelt nélkülözhetetlenül fontos civil társadalmi autoritásokból és ellenállásból nem lesz soha történelmi megváltás. Egyébként ezt TGM – aki marxistaként hitt a történelmi megváltásban – és interpretátora is így gondolja; ma és a közeljövőben ezek a mozgalmak, körök, intézmények az „*értékválságról*” és „*a hatalommal való szembeszegülésről*” szólnak. Mint ilyenek viszont fundamentálisak!

TGM számára – ateizmusa ellenére – a zsidó-keresztény ethosz kiemelkedően fontos volt, de gondolkodása egyértelműen a felvilágosodás alapján állt. A felvilágosodás Janus-arcú szellemi mozgalom. Világi szentháromsága (szabadság-egyenlőség-testvériség) a vallás *kiürülése-klerikalizálódása ellen* és a világi *zsarnokságokkal szemben* egyértelműen *pozitív*. *Racionalizmusa* viszont a *szellemnek* – az igazi „*túlsó pólust*” jelentő bibliainak, a preszókratikusnak, a platonizmusnak – a *leszűkítése*. Ateista magva azok teista szofia-logosz-aletheia- Egy opcióinak ellentéte. Az igazi autoritás nem „*az emberiség képviselője*”, mert az „*emberiség*” üres általánosság, hanem az „*isteniség*”.

A fasizmus irracionális despotikus és tömeggyilkos lázadása egyszerre irányult a racionalizmus és a teizmus, a felvilágosodás és az ember isteni képmás volta ellen. Ezért volt világtörténelmi sorskérdés, hogy legyőzzék. Ezt evidenciának tekintve Tábor Béla 1945 őszén írt *Logosz és történelem* című kiadatlan művében mégis azt érezte, hogy „az Auschwitz utáni Európa nem tud lényegeset akarni”. „Nem arról van szó, hogy az anyagi újjáépítésre túl sok munkát fordítunk – Európa mai állapotában erre a célra minden munka kevés.” Ám „amint az anyagi lét minimumának visszahódítása látóhatárunkon belülré kerül, érezhetővé fog válni, hogy (...) hiányzik az erőfeszítés *magának a történelemnek az újjáépítésére*. (...) Európa mai helyzetében a kalapácsok csengése szent zene (...). De mert ez a zene csak egy sorvadó történelem reminiscenciáiból táplálkozik, nem pedig egy újjászülető történelmi akarat friss és nagy élményéből, féltő, hogy hamarosan eljön az idő, mikor az építés hőskorának ez a termékeny varázsa elszáll, (...) és akkor az, ami az újjáépülő Európa hőskora lehetne, visszamenőleg a percemberkéék dáridójának nyitányává törpül.” Ez „a fenyegető veszély. És hogy sikerül-e elhárítani vagy sem, azon múlik (...), milyen új szellemi termelőerőket szabadít fel Európa abban a határkorszakában, amely a második világháborút követi?” Ehhez a fasizmushoz vezető két ezredévi európai történelem negatív vonulatával kellett volna szembenéznie a szellemi elitnek – ami nem történt meg.

Az anyagi újjáépítés, valamint a szövetség az antibolsevista baloldal és a polgári közép között Nyugat-Európában addig példátlan politikai szabadságot, békét és szociális jólétet teremtett. De, mint most látjuk, az *autonóm, megváltás-cél nélkül sodródó történelem valóban erodálja ezt a relatíve szerencsés állapotot*. Ami nem jelenti azt, hogy természetesen ne kellene megpróbálni az új helyzetben is megvédeni a demokráciát, nyilván új módszerekkel. A demokrácia – vallás és állam szétválasztása, a hatalmi ágak szétválasztása, a jogegyenlőség – a felvilágosodás pozitív öröksége. TGM-nek a polgári demokrácia melletti következetes kiállása marxista létére példaszzerű volt. Én is ilyen demokráciát szeretnék a populista tekintélyuralmak helyett – de tisztában kell lenni azzal, hogy a polgári demokrácia nem vezet se szellemhez, se megváltáshoz, *csak teret adhat olyan közösségeknek, amelyek egyszer odavezethetnek*.

Sajnos azok az újbaldali eszmék és közösségek sem vezetnek oda, amelyeket TGM képviselt, amelyekhez tartozott, mert nem a teremtés-kinyilatkoztatás-megváltás perspektívájában élnek, gondolkodnak. (Az egyházak formálisan ugyan igen – ám a valóságban csak egyes tisztségviselőik, mint például nálunk Várszegi Asztrik vagy Iványi Gábor.) Ezzel együtt TGM elméleti szinten itthon úgyszólván egyedül képviselt marxizmusa nagyon fontos a polgári demokráciáért küzdő közírók, egyes politikusok, politológusok, közgazdászok fellépéseinek, írásainak ellenpontjaként. A *Magyar Narancs* 2018. augusztus 30-i számában is írtam, hogy „produktívak és elevenek (...) Tamás Gáspár Miklós utópikusnak tetsző gondolatai egy kizsákmányolás- és erőszakmentes igaz szocializmusról – dacára annak, hogy a valóban demokratikus kapitalizmusnak nincs optimális alternatívája a láthatáron. De attól még ne mondjunk le egy ideális társadalom távlati célként való kitűzéséről.”

És bár minden, szabadságért – a belső szabadságért, a szólásszabadságért, a demokráciáért, az ideális társadalomért stb. – folytatott küzdelem valóban gyötrelmesen nehéz és ellentmondásos, *a szabadság mégsem gyötrelme!* TGM is tudta, tanította és gyakorolta, hogy éppen annak *ellentéte, a gyötrelemtől történő megszabadítás és megszabadulás!* Isztray is kiemeli, hogy TGM ez utolsó írásában „*felforgató, produktív öröm*”-ról beszél. Tábor Béla pedig azt mondja: „*Azt, amit a hit Istennek nevez, a történelem nyelvén úgy hívják: szabadság.*”